

Motion till riksdagen 2006/07:So311

**av Maria Lundqvist-Brömster och Barbro
Westerholm (fp)**

Våld och övergrepp mot äldre

Sammanfattning

Våld och övergrepp mot äldre är ett dolt problem som är vanligare än man trott och som kan definieras som ett folkhälsoproblem. En rad åtgärder behöver vidtas. Vi behöver bättre statistik över förekomsten, forskning om orsakerna och hur man bäst kan förebygga våldet och övergreppen samt hjälpa de utsatta. Berörda yrkesgrupper behöver information och utbildning och deras insatser för den äldre samordnas. I kommunerna behövs en instans dit den utsatte kan vända sig för hjälp. Lagstiftningen behöver ses över. En synlig lokalt förankrad polis behövs både som brottsförebyggande kraft och för att öka den upplevda tryggheten.

Förslag till riksdagsbeslut

1. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om genomförandet av de förslag till åtgärder som Nordisk socialpolitisk kommitté presenterade 1994, Världshälsoorganisationen (WHO) 2002 och Nationellt råd för kvinnofrid 2003.
2. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om bättre statistik över förekomsten av våld och övergrepp mot äldre, där någon övre åldersgräns inte får tillämpas.¹
3. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om forskning om våld och övergrepp mot äldre.
4. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om information till och utbildning av de yrkesgrupper som möter äldre som utsatts för våld och övergrepp.
5. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om behovet av en kommunal instans dit äldre som utsatts för våld och övergrepp kan vända sig.

Fel! Okänt namn på

6. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om att utredning om lagen om anmälningsplikt när det gäller övergrepp mot barn ska vidgas till att omfatta också vuxna med fysiskt, psykiskt eller socialt handikapp samt äldre.
7. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om utvärdering och eventuell förändring av Lex Sarah.
8. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om synliga lokalt förankrade poliser som brottsförebyggande kraft.²

¹ Yrkande 2 hänvisat till FiU.

² Yrkande 8 hänvisat till JuU.

Motivering

Våld och övergrepp mot äldre dit även vanvård räknas är ett dolt och försummat samhällsproblem. Beroende på var våld och övergrepp mot äldre äger rum och vem som är förövare brukar man skilja på våld och övergrepp från utomstående (till exempel rån, misshandel, inbrott, stöld och bedrägeri), våld och övergrepp mot närstående och våld och övergrepp inom vård och omsorg.

Den definition på våld och övergrepp mot äldre som används internationellt går under namnet Torontodeklarationen från 2002. Det är Världshälsoorganisationen (WHO), Universitetet i Toronto i Kanada och International Network for the Prevention of Elder Abuse (Inpea) som enats om den. Den lyder i översättning: "Våld mot äldre är en enstaka eller upprepad handling, eller frånvaro av önskvärd/lämplig handling, som utförs inom ett förhållande där det finns en förväntan på förtroende och som förorsakar skada eller smärta hos en äldre person." Denna handling kan vara fysisk, psykologisk/känslomässig, finansiell eller helt enkelt återspegla avsiktlig eller oavsiktlig försummelse.

Hur vanligt är våld och övergrepp mot äldre?

Av Statistiska centralbyråns (SCB) rapport "Offer för våld och egendomsbrott 1978–2004" kan man få uppfattningen att våld och övergrepp mot äldre är ett litet problem. Här visas att personer över 65 år tillhör den grupp i den vuxna befolkningen som är minst utsatt för våld, hot om våld, stöld eller skadegörelse. För åren 2000–2002 uppgav 7,6 % av befolkningen att de under en ettårsperiod utsatts för våld eller hotelser. I åldersgruppen över 65 år är motsvarande siffra under 2 % för både män och kvinnor. Då ska man dock observera att SCB har satt en övre åldersgräns på sina undersökningar på 84 år. Hur utsattheten för människor över 84 år är vet vi mycket litet om. Hur stort mörkertalet är vet man heller inte något om.

Det vi däremot vet är att äldre människor är betydligt mer oroliga än yngre för att bli överfallna, rånade eller ofredade trots att yngre är mer utsatta för sådana övergrepp. Över hälften av de äldre kvinnorna i våra tre storstadsområden Stockholm, Göteborg och Malmö har uppgivit för SCB att de är rädda för att utsättas för våld och avstår därmed från att lämna bostaden och gå ut på kvällen. Att äldre i så stor utsträckning upplever en stor rädsla är givetvis ett allvarligt problem.

Vi vet också att bilden av äldres utsatthet inte är så entydig som statistiken visar. I Umeå kommun gjordes år 2000 en omfattningsundersökning som visade att 16 % av de äldre kvinnorna mellan 65 och 80 år och 13 % av männen i samma åldersgrupp utsatts för någon form av våld eller övergrepp vid något tillfälle efter det att de fyllt 65 år (Eriksson H. Ofrid, Umeå 2001). Utsatthet i sådan omfattning brukar i Sverige betraktas som ett folkhälsoproblem. Försummelse var vanligast, därefter hot och trakasserier, fysiskt våld och sexuella trakasserier.

Fel! Okänt namn på

År 1994 kom Socialstyrelsen med sin rapport Övergrepp mot äldre i hemmet. Ser vi toppen av ett isberg? I den presenterades den indelning av begreppen kring våld/övergrepp i hemmet som också används internationellt:

- ? Fysisk misshandel (våld mot kroppen)
- ? Psykisk misshandel (hot, trakasserier)
- ? Försummelse (vanvård, exempelvis felaktig mediciner, otillräcklig föda, bristande hygien)
- ? Sexuellt utnyttjande
- ? Ekonomiskt utnyttjande (utpressning, stöld av pengar eller egendom)

I Socialstyrelsens rapport från 1994 framkom att de flesta gamla som utsatts för övergrepp var kvinnor med fysiska eller psykiska handikapp. Majoriteten av förövarna var manliga familjemedlemmar, äkta maken eller sonen.

Våld mot äldre inom familjen är tabubelagt. Den som drabbas känner ofta skuld. Man vill tysta ner det inträffade eller av diskretionsskäl inte låtsas om som det hänt. Kvinnor anmäler sällan själva misshandeln och de som anmäler tycks i första hand vända sig till akutsjukvården eller annan del av sjukvården där de har möjligheter att förbli anonyma. Man kontakter sällan polisen.

De undersökningar som gjorts inom vård och omsorg omfattar företrädesvis våld som personalen utsätts för från omsorgstagarnas sida, men våldet inom vården har många ansikten. I tidskriften Äldre i Centrum (nr 2, 2000) skriver Magnus Westlander: "Våldet inom äldreomsorgen har många ansikten. Vårdtagare blir trakasserad av personal. Undersköterska hotas av vårdtagare. En vårdtagare ger sig på en annan och ett vårdbiträde tvingas använda bryska metoder för att skilja dem åt." Vanvård som brister i hygien och felaktig läkemedelsbehandling räknas definitionsmässigt också till våld och övergrepp i vården.

Vilka åtgärder har hittills vidtagits?

År 1994 kom Nordisk socialpolitisk kommitté i publikationen "Övergrepp mot äldre" (Nord 1994:29) med rekommendationer riktade till Sverige och dess social- och justitiedepartement. Lagen om anmälningsplikt borde inte bara gälla barn under 18 år utan också vuxna med fysiskt, psykiskt eller socialt handikapp. Bland andra förslag var

- ? direktiv till kommunerna att inrätta ett specifikt organ dit anmälningar kan riktas och varifrån åtgärder kan initieras,
- ? information och utbildning av personal,
- ? information och utbildning om övergrepp mot äldre,
- ? konkreta åtgärder för att ute i landet få igång konkreta åtgärder riktade till de personer som är inblandade i övergrepp mot äldre,
- ? tydliggörande av att kommunerna har det primära ansvaret för att fall av övergrepp uppmärksammas och åtgärdas och
- ? bättre kriminalstatistik.

Under 1991 tog riksdagen ett beslut där äldres frihet och likvärdighet betonades. Äldre ska ha rätt till makt över sitt liv. Kvinnofridspropositionen från 1998 innehåller ett avsnitt om äldre och funktionshindrade kvinnor som beskrivs som tysta grupper som inte i första taget söker, eller kan uttrycka behov av, hjälp hos myndigheter eller ens familjen. Behovet av avlastning av anhöriga tas upp som en förebyggande insats.

År 2000 fick vi lex Sarah, som innebär att alla som arbetar inom omsorgen för äldre och funktionshindrade ska anmäla allvarliga missförhållanden i vården och omsorgen. Det finns dock vittnesbörd om att man inte alltid vågar använda lagen på grund av rädsla för repressalier.

Nästa initiativ togs samma år (2000) när regeringen inrättade Nationellt råd för kvinnofrid som under en treårsperiod skulle utgöra ett rådgivande organ för frågor som rör våld mot äldre kvinnor. I sin slutrapport till regeringen juni 2003 angav rådet följande förslag till åtgärder beträffande äldre, utöver dem som är giltiga för samtliga våldsutsatta grupper:

- ? Inom vård och omsorg måste personalen, vid misstanke om våld mot en äldre person, ställa den direkta frågan om hon eller han har utsatts för våld eller övergrepp, och göra det i enrum.
- ? Det är viktigt att läkaren skriver ett rättsintyg så att polis och rättsväsende kan få en riktig uppfattning om skadornas omfattning, ålder och ursprung.
- ? Det behövs en instans, anpassad efter äldres krav, att vända sig till. I Norge har man inrättat s.k. Vern for eldre, som äldre kan ringa till eller kontakta på annat sätt.

Slutrapporten var så upplagd att råden visserligen var riktade till regeringen men det specificerades vilka åtgärder de olika ministrarna borde vidta. Vid en uppföljning 2004, Slag i luften (SOU 2004:121) kunde konstateras att ingenting hänt på de olika departementen.

WHO fortsätter att driva frågan, nu med ökad draghjälp från EU-kommissionen genom det intresse kommissionär Špidla visat för problemet. WHO gav 2002 ut en rapport, "World report on violence and health", där man konstaterar att kunskaperna om våld och övergrepp mot äldre är ofullständig. WHO efterlyser i den s.k. Torontodeklarationen lagstiftning till skydd för äldre, likaså engagemang över alla verksamhetsgränser, förebyggande insatser, primärvårdens medverkan, utbildning och spridning av kunskap, könsspekter på våldet, solidaritet mellan generationerna samt stöd och hjälp åt brottsoffren. WHO vill högprioritera frågan om de äldre brottsoffrens situation och behov av stöd, hjälp och förebyggande insatser.

Vad behöver göras?

Det är uppenbart att de förslag till åtgärder som presenterats sedan 1990-talets början inte förverkligats. Därför bör de förslag till åtgärder som Nordisk socialpolitisk kommitté presenterade år 1994, WHO 2002 och Nationellt råd för kvinnofrid 2003 genomföras.

Fel! Okänt namn på

Det innebär att vi måste få ett bättre kunskapsunderlag om hur ofta och vilken typ av våld och övergrepp äldre utsätts för. Såväl Brottsförebyggande rådet (BRÅ), Brottsoffermyndigheten och SCB bör i sin statistik över brott och brottsoffer redovisa i vilken omfattning äldre utsätts för våld och övergrepp. Någon övre åldersgräns ska inte finnas i statistiken.

Forskning behöver initieras för att vi ska få bättre kunskap om orsakerna till våldet och övergreppen, hur det kan förebyggas och hur de utsatta bäst kan rehabiliteras och hjälpas.

Det behövs information till och utbildning av de olika yrkesgrupperna inom hälso- och sjukvården, omsorgen, polisen och rättsväsendet som möter äldre i sin verksamhet. Utbildningen bör omfatta hur man upptäcker att en äldre blivit utsatt och hur hon eller han bäst kan hjälpas och rehabiliteras. Kunskap behövs också om hur de olika yrkesgrupperna kan samverka kring den äldre.

Det är kommunerna som har det primära ansvaret för att fall av övergrepp mot äldre uppmärksammas och åtgärdas. Vi anser att det ska finnas en instans, anpassad efter äldres krav, att vända sig till om man behöver hjälp och råd. Det norska systemet med Vaern for aeldre bör prövas. Folkpartiet har länge drivit frågan om äldreombudsmän i alla kommuner som skulle kunna ha också denna funktion.

Det bör utredas om lagen om anmälningsplikt kan vidgas att inte bara gälla barn utan också vuxna med fysiskt, psykiskt eller socialt handikapp samt äldre.

Lex Sarah bör utvärderas och eventuellt förändras så att man inte avstår från att anmäla på grund av rädsla för repressalier.

Fler synliga lokalt förankrade poliser behövs både som brottsförebyggande kraft men inte minst för den upplevda tryggheten.

Stockholm den 30 oktober 2006

Maria Lundqvist-Brömster (fp)

Barbro Westerholm (fp)